

Kádár Zsófia – Fazekas István

A pozsonyi jezsuiták két könyvtára mint Kecskés János, Pázmány Péter és az evangélikus lelkészek könyvgyűjteményeinek őrzőhelye

A pozsonyi jezsuiták oktatási tevékenységének intézménytörténeti hátterét kutatva bukkantunk azokra a főként belső, rendi forrásokra, amelyek a rendházak egykori „házi” könyvtárainak történetéhez, pontosabban a gyűjtemények egyes részeinek eredetéhez érdemi adalékokkal szolgálnak.¹ A pozsonyi kollégium – mint a rendtagból esztergomi érsekké váló Pázmány Péter által alapított rendház – a Jézus Társasága hazai intézményhálózatában különleges helyet foglalt el a fundátor személye és a helyet adó város okán is. Pozsony erős polgársággal bíró, lutheránus többségű szabad királyi város a korabeli Magyar Királyság igazgatási központja, a Magyar Kamara és az országgyűlések székhelye, kereskedelmi és kulturális centrum volt.² Az esztergomi érsekek mellékrezidenciájának és egyházmegyes kieszemináriumnak (az 1641-től működő *Emericanum*nak) is helyet adott, társaskáptalanja felügyelte az uralkodókoronázások helyszínét is biztosító Szent Márton-plébániatemplomot.³

A Jézus Társasága misszióállomása, majd rezidenciája Pázmány 1626. szeptember 11-i alapítólevelével vált kollégiummá. Kezdetből fogva az ország egyik legnagyobb jezsuita gimnáziuma működött itt, továbbá a 17. század közepéig az „érseki” nyomda, majd a század végétől gyógyszerár is tartozott hozzá.⁴ A jezsuiták pozsonyi történetének különlegessége, hogy idővel egyetlen városon belül két, önálló rendházuk jött létre. Kezdetben a kollégium nem rendelkezett saját

¹ Az alábbiakban csak a rendtagokat kiszolgáló „házi” könyvtárak történetét tekintjük át, a kapcsolódó kisebb könyvtárakra (pl. társulati könyvtárak) nem térünk ki. – A közlemény elkészítését a K 131973 sz. NKFI-projekt (Katolikus iskoláztatás a kora újkori Nyugat-Magyarországon) és a Thematic Excellence Program „Community Building: Family, Nation, Tradition and Innovation” című projekt (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) támogatták. – A közlemény elkészítésében nyújtott segítségét Buzási Enikőnek, Dénesi Tamásnak, H. Németh Istvánnak, Maczák Ibojának és Marti Tibornak köszönjük.

² A város korabeli jelentőségéről: PÁLFFY Géza, *A magyar királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században = Fons*, 20(2013), 3–76; H. NÉMETH István, *Pozsony centrális szerepköreinek hatásai és jellegzetességei a magyarországi városhálózatban = Történelmi Szemle*, 60(2018), 171–199.

³ Pozsony korabeli egyházi viszonyairól: FAZEKAS István, *A katolikus egyház helyzete és intézményrendszere a kora újkori Pozsonyban = Történelmi Szemle*, 60(2018), 201–213.

⁴ A kollégium 17. századi működéséről: KÁDÁR Zsófia, *A pozsonyi jezsuita kollégium mint összetett intézmény a 17. században = Történelmi Szemle*, 60(2018), 237–282.

templommal, ezért az érsek és a társaskáptalan engedélyével a Szent Márton-plébániatemplomot használta. 1674-től, amikor az evangélikusoktól elvett és Szent Salvator-titulussal katolikus módra újrászentelt főtéri templom jezsuita kézbe került, fokozatosan még egy jezsuita telephely alakult ki. Így 1714-től kezdve a Szent Salvator-templom melletti új épületben működött a kollégium, amelynek függésében önálló rezidenciaként üzemelt a „régii kollégium”, a hajdan Pázmány által építtetett Káptalan utcai épületben.

A két rendházhoz két „házi” könyvtár tartozott. A két gyűjteményt a helyi rendtagok 1673, illetve 1714 után is közösen használták, elhelyezésük mégis elkülönült, ami az eddigi kutatásokban kevés figyelmet kapott. Az első könyvgyűjteménynek az említett „régii kollégium”, a Káptalan utcai épület adott helyet, és 1714 után sem költöztették át a Szent Salvator-kollégiumba, mindvégig a Szent Márton-rezidencián maradt. E gyűjtemény magába foglalta Kecskés János és Pázmány Péter magánkönyvtárainak jelentős részét. A második jezsuita könyvtár alapját az 1672-ben elkobzott evangélikus könyvtárak anyaga képezte, amely 1673-ban az új jezsuita telephely számára átvett egykori evangélikus gimnázium-épületben, illetve templomban kapott helyet, majd tovább gyarapodván egészen 1773-ig a Szent Salvator-kollégiumhoz tartozott.⁵

A pozsonyi jezsuita könyvtárra vonatkozó korábbi könyvtörténeti kutatások, főként Bitskey István és Kovács Béla munkái⁶ a fennmaradt és kiadott könyvjegyzékek⁷ elemzésére összpontosítva a Pázmány-könyvhagyaték sorsát igyekeztek tisztázni, közben a Kecskés-adományt is érintve. Újabban Knapp Éva, Mészáros Klára és legutóbb M. Horváth Mária hosszabb-rövidebb közleményekben a Pázmány-könyvtár egyes darabjainak azonosítását végezték el, előbbieket egyúttal amellelt hoztak fel újabb érveket, hogy az érsek könyvhagyatéka végakarata szerint (legalább nagyrészt) a pozsonyi jezsuitákhoz került.⁸ Felületesebb ismer-

⁵ Vö. SCHÖNVITZKY Bertalan, *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*, Pozsony, Eder István, 1896, 399. (és az alábbi hivatkozások).

⁶ BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép, Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai, 1979 (Humanizmus és reformáció, 8), 93–100; BITSKEY István, KOVÁCS Béla, *A pozsonyi jezsuita kollégium XVII. századi könyvtára és a Pázmány hagyaték = Magyar Könyvszemle*, 9(1975), 25–37.

⁷ *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár*, s. a. r. Farkas Gábor et al., Szeged, Scriptorum Kft., 1990 (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 17. 1.), 89–147.

⁸ KNAPP Éva, *Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban (Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban), Pázmány Relics in the University Library of Budapest (The volumes of Péter Pázmány's private library of Pozsony in the University Library of Budapest): Tanulmány, katalógus: Study, Catalogue*, Bp., ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012 (Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban, 6); MÉSZÁROS Klára, *Pázmány Péter könyvei a pozsonyi egyetemi könyvtárban*, Előadás a VIII. Lelkiségtörténeti Konferencián (Az egyházi reprezentáció megnyilvánulásai Magyarországon 1800-ig), Budapest, 2015. április 16–18.; M. HORVÁTH Mária, *Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának négy újabb, Esztergomban fellelt kötete = Magyar Könyvszemle*, 136(2020), 42–45. <https://doi.org/10.17167/mksz.2020.1.42-45>

tek álltak rendelkezésre az 1673. évben az evangélikusoktól átvett könyvanyag-ról, amelynek eredete és a kötetek száma is pontosításra szorul.⁹ Az alábbiakban a történész eszköztárával, főként jezsuita levéltári forrásanyag és intézménytörténeti háttérismeretek alapján egészítjük ki a képet, amely a pozsonyi jezsuiták könyveinek provenienciájáról, őrzési helyéről és számáról, továbbá a könyvtár gyarapodásairól kialakult.

*A „régí” könyvtár a Káptalan utcai kollégiumban,
majd Szent Márton-rezidencián*

Már a formális kollégiumalapítás előtt, 1625. június 23-án Caspar Malli 'superior' II. Ferdinándtól a pozsonyi rezidencia számára arra a célra kérte a veszprémi apácakolostor javait, hogy könyvtárat vásárolhasson. A szakirodalom által félreértett folyamodványt újraolvasva egyértelművé vált, hogy a kötetek nem voltak az ekkor már évtizedek óta elhagyatott apácakolostor birtokában.¹⁰ A folyamodvány hátoldalán Sennyey István váci püspök¹¹ kézírásával fennmaradt kancellári feljegyzés szerint az uralkodó már a benyújtást követő napon döntött az ügyben, és eleget tett a 'superior' kérésének. Azonban a pozsonyi rendház ekkoriban zajló építkezései miatt bizonyos, hogy II. Ferdinánd engedélyével élve, amely más célra is engedélyezte a befolyó összeg felhasználását, azt végül nem a könyvtárvásárlásra fordították.¹² A Kecskés-könyvtárra vonatkozó későbbi adatok, amint látni fogjuk, ezt a feltevést erősítik. A kolostor javait 1624 óta Dallos Miklós győri püspök adminisztrálta, mivel az elhagyatott egyházi birtokot egy, a Dunántúlon újonnan felállítandó jezsuita kollégium céljaira szánták.¹³ Egyértelműen azonban csak 1626 őszén dőlt el, hogy Pozsony után Győrben is jezsuita kollégium nyílik, és a veszprémi javakat ehhez használják fel: II. Ferdinánd mint fundátor 1627. október 3-án rendelte a frissen alapított győri kollégium ja-

⁹ Lásd pl. VERÓK Attila, *A pozsonyi evangélikus kollégium könyvtára = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon középkor és kora újkor*, főszerk. Kőszeghy Péter, IX. Pálffy-rénes forint, szerk. Tamás Zsuzsanna, Bp., Balassi, 2009, 267.

¹⁰ Vö. e közlemény 1. számú függelékével. A téves értelmezés eredete: SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 97. Vö. még FARKAS et al. 1990, i. m. XIII. 9. jegyz. (Ellenben BITSKEY, KOVÁCS 1975, i. m. 27. nem ismétli a félreértést, nem részletezi az említett levelet.)

¹¹ Id. Sennyey István váci püspök (1623–1628), magyar udvari kancellár (1623–1635). FAZEKAS István, *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Akadémiai doktori értekezés, Bp., 2018, 331–332.

¹² Az uralkodó igen gyorsan, egy nap után döntött az ügyben, szemlátomást nem került sor semmiféle kormány szerv meghallgatására. Nem kérdezte meg az Udvari Kamarát vagy ezen keresztül a Magyar Udvari Kamarát, hanem nyilván Sennyey kancellár véleménye alapján eldöntötte a kérdést. Az ügyben valószínűleg csak egyetlen hivatalos dokumentum készült, a Dallos Miklós-nak szóló utasítás.

¹³ IVÁNYI Béla, *Dominikánus levelek és oklevelek a körmendi levéltárban*, Körmend, Rábavidék nyomda és lapkiadóvállalat, 1942 (Körmendi Füzetek, 1), 17–18.

vára az apácakolostor birtokainak jövedelmét.¹⁴ Az ugyancsak rövid múltú pozsonyi rendház tehát legfeljebb bő két évig, az uralkodó 1625. júniusi jóváhagyása és 1627 októbere között részesülhetett a veszprémvölgyi jövedelmekből. A kollégium tehát eleinte jötevői alkalmi adományaira volt utalva a könyvbeszerzéseket illetően.¹⁵

Malli folyamodványának hátoldalán a (már említett) kancellári rájegyzés nevesíti is a megvásárolni kívánt könyvgyűjteményt „bibliotheca Keckeshiana”-ként. A már 1625-ben óhajtott gyűjtemény e szerint Kecskés János könyvtárával azonos, amely tartalmazta az 1587. július 7-én végrendelező Mossóczy Zakariás jogtudós, nyitrai püspök 952 bibliográfiai egységből álló magánkönyvtárát is.¹⁶ A Mossóczy-könyvtárat a püspök sógora (nőtestvérének, Zsuzsannának a férje), Kecskés András (†1604, előbb Fejérvölgy István veszprémi püspök, helytartó, majd Kutassy János esztergomi érsek, helytartó titkára, végül hetesi Pethe Márton kalocsai érsek, helytartó titkára, jogi doktor) örökölte.¹⁷ Kecskés Andrásnak a második felesége Joó Anna volt, közös gyermekük pedig a könyvtárat később öröklő Kecskés János,¹⁸ aki valószínűleg Iványi Béla nyomán lett tévesen pozsonyi kanonokként azonosítva.¹⁹ Valójában a Magyar Kamara számvevőségi írnoka, segédszámvevője, pénztárellenőre, majd pénztárosa volt,²⁰ aki 1641. március 5-én bekövetkezett halála előtt pár nappal végrendelezett.²¹

¹⁴ A győri alapítás körülményeiről és a veszprémvölgyi apácakolostor ehhez felhasznált javairól lásd KÁDÁR Zsófia, *Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században*, A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020 (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések), 65–69, 116.

¹⁵ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 97–98.

¹⁶ VARGA András, *Mossóczy-könyvtár = Magyar művelődéstörténeti lexikon középkor és kora újkor*, főszerk. Kőszeghy Péter VII. *Lethenyei-műgyűjtemény*, szerk. Tamás Zsuzsanna, Bp., Balassi, 2007, 466; IVÁNYI Béla, *Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése*, Bp., MTA, 1926, 76–77; újabban: KOMOROVÁ, Klára, *Knižnica Zachariáša Mošovského*, Martin, Slovenská národná knižnica, 2009.

¹⁷ IVÁNYI 1926, i. m. 76. Már Telegdy Miklós pécsi püspök is 1586. ápr. 20-án kelt végrendeletében a Bolognából rövidesen visszatérő Kecskésre hagyta jogi könyveit. Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, r. Nr. 48. Konv. 1576. április fol. 38v.

¹⁸ Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, r. Nr. 118. Konv. 1619. május fol. 172–175.

¹⁹ IVÁNYI 1926, i. m. 77. Holott a pozsonyi káptalani névsorban a korszakban ilyen nevű klerikus nem szerepel, vö. RIMELY, Carolus, *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem*, Posonii, Carolus Angermayer, 1880, 266–270.

²⁰ FALLENBÜCHL Zoltán, *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, Adattár, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Osiris, 2002 (Nemzeti Téka), 151.

²¹ 1641. márc. 1-én. MARTÍ Tibor, *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából, Törös János magyar kamarai tanácsos és Konszky Gáspárné Balassa Zsuzsanna végrendeletei (1650) = Lymbus 2019, 205–248, itt: 214. Vö. HALKO, Jozef, ROJKA, Ľuboš, *Dejiny jezuitov v Bratislave do roku 1773*, Trnava, Dobrá kniha, 2015, 63. (Jozef Šátek hagyatéka alapján.)*

A pozsonyi jezsuita kollégium 1639. évi jelentése²² említi, hogy a kollégium könyvtára mintegy 300 forint értékű könyvvel gyarapodott a pozsonyi Magyar Kamara pénztárosa, a rendház jötevője, Kecskés János jóvoltából.²³ Ez az adomány megfeleltethető az ugyanebből az évből fennmaradt könyvlajstromnak,²⁴ amely 362 kötetet tartalmaz, és címe szerint a Kecskés által ajándékozott könyvekről készült.²⁵ Kecskés 1639-es könyvadománya tehát nem végrendeleti hagyomány volt, ezévi halálának feltételezése tévedés. A könyvtár 1639. évi állapótáról fennmaradt egy másik, terjedelmes könyvjegyzék,²⁶ amely 1407 művet (16 ősnymtatványt, nagyobb részt 16. századi köteteket, és 40 százalékos arányban 17. századi kiadványokat) sorol fel.²⁷ Ebben az anyagban Kecskés egyidejűleg tett adománya még érthető módon nem szerepel,²⁸ ellentétben Pázmány alább említendő magánkönyvtárának végrendeletileg a kollégiumra hagyományozott köteteivel, amelyek katalogizálása az érsek halála óta már végbemehetett.

Az 1641. évi jezsuita jelentés külön említést tesz arról, hogy az elhunyt Kecskés János végrendeletében a pozsonyi kollégiumra hagyott 200 forintot, továbbá magánkönyvtárát, amelyet azonban a rendház még nem vett át.²⁹ A jezsuiták beszámolójával egybecseng a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárában fennmaradt testamentum vonatkozó részlete, amellyel Kecskés főként vallásos („libros sacros”), részben „profán” tartalmú könyvtárát a kollégiumra hagyja. Nekik tesztál további 200 forintot, hogy halála évfordulóján évente misét mutassanak be, ezen felül a kollégiumhoz tartozó Mária-társulatra 100 forintot hagy.³⁰ Mindez új megvilágításba helyezi a kollégium fennmaradt másik terjedelmes, 1655–1663 közé datált könyvtári lajstromát is, amelyben tehát a Kecskés-hagyaték időközben bekerült köteteit is keresnünk kell.³¹ A pozsonyi jezsuita kollégium könyvtárának megmaradt kötetei is a Kecskés–Mossóczy könyvtár több részletben tör-

²² *Litterae annuae*: a Magyar Királyságot is magába foglaló osztrák rendtartomány központjában, Bécsben a Rómában székelő jezsuita rendfőnök számára évente a provincia állapotáról összeállított beszámoló, amelynek teljes sorozatai Rómában és Bécsben maradtak fenn.

²³ *Litterae Annuae Viennenses* 1639 (Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Bécs, Cod. 12218.) 355v.

²⁴ FARKAS et al. 1990, i. m. 225–235.

²⁵ BITSKEY, KOVÁCS 1975, i. m. 27. A könyvlajstrom Kecskést nem nevezi kanonoknak, sem egyházinak, ugyanis „generosus dominus” és nem „reverendus dominus / pater” megjelöléssel illeti, lásd FARKAS et al. 1990, i. m. 225.

²⁶ Kiadása: FARKAS et al. 1990, i. m. 89–147.

²⁷ Vö. BITSKEY 1970, i. m. 95.

²⁸ BITSKEY 1970, i. m. 95.

²⁹ *Litterae Annuae Viennenses* 1641 (Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Bécs, Cod. 12219.) 68r.: „Generosus dominus Ioannes Keczkas, reddituum in hoc regno praefectus ducentos florenos collegio huic moriens testamento legavit. Praeterea bibliothecam suam domesticam, cuius possessionem necdum adivimus.” – Ugyanebben az évben egy nemesasszony 100 forint értékben adományozott könyveket a rendháznak.

³⁰ Vö. e közlemény 2. számú függelékével.

³¹ Kiadása: FARKAS et al. 1990, i. m. 149–223. Datálása uo. XIV.

tént átvételéről tanúskodnak. Egyes darabok a bejegyzések szerint már 1637-ben, mások 1639-ben, illetve a donátor halála után, 1642-ben kerültek a jezsuiták birtokába.³²

Talán a Kecskés-könyvtárénál is nagyobb anomália övezi a pozsonyi „régii” jezsuita könyvtár másik nagy „forrását”, Pázmány Péter érsek egykori magán-könyvtárát, amelyről sokáig az a vélekedés tartotta magát, hogy – az érsek testamentumával ellentétben – egyáltalán nem³³ vagy csak igen kis részben került be a pozsonyi kollégiumba.³⁴ Ezzel szemben az érsek prédikációinak legtöbbet idézett forrásműveit a rendház említett 1639. évi, illetve másik, 1655 és 1663 közé datált könyvjegyzékével is összevető Bitskey István szerint e művek „törzsanyaga” és a bibliotéka állománya nagymértékben egyezik.³⁵ Tehát „a Pázmány-könyvtárnak legalábbis egy része a végrendelet által meghatározott helyre jutott”.³⁶

E feltételezést erősítették meg az újabb kutatások, a 2000-es, 2010-es években Budapesten és Pozsonyban megtalált kötetek is, amelyek az egykori Pázmány-könyvtár darabjaiként a rendház egykorú possessorbejegyzései alapján lettek azonosítva.³⁷ A budapesti Egyetemi Könyvtárban fellelt, az egykori Pázmány-gyűjteményből a pozsonyi kollégiumba került kötetek alapján Knapp Éva már azt feltételezte, hogy az érsek egykori könyvei nagyrészt szerepelnek a jezsuita kollégium 1639-es katalógusában.³⁸ Hasonló eredményre jutott a pozsonyi Egyetemi Könyvtár állományát kutató Mészáros Klára is, aki a Pázmány-könyvtár egykori darabjai közül mintegy 57 könyvet talált meg, és ezek jelentős részét be tudta azonosítani a jezsuita kollégiumi könyvtár fent említett 1639. évi lajstromában.³⁹ Az irodalom- és könyvtörténeti kutatások tehát abba az irányba mozdultak el, hogy a Pázmány-könyvtár „szétszóródása” helyett megalapozottan feltételezhe-

³² Egyes kötetekben „Ex dono G Dni Jois Kecskés. 1637. 9. Noub. Collegii Posenien. Socetatis Jesu” bejegyzés áll, vö. KOMOROVÁ 2009, i. m. 110. (262. sz.), 111. (264. sz.). Más kötetekben „Ex dono Gen. D. Joanis Kecskes, Collegij Soc. Jesu Poseniensis Catalogo inscriptus 1639” (Uo. 111., 268. sz.), illetve „Collegij Posenij Soctis Jesu Ex munificentia Gen. D. Jois. Kecskes Ao 1642” (Uo. 187, 652. sz.). A Kecskés-könyvtár nem egészében került a pozsonyi jezsuiták birtokába, minden jel szerint a könyvek egy részét a pozsonyi ferencesek kapták meg, vö. KOMOROVÁ 2009, i. m. 57. (51. sz.), 58. (54. sz.).

³³ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 99. szerint Pázmány 1636. nov. 12-i végrendelete ellenére nem került a pozsonyi kollégiumba értékes könyvtára.

³⁴ FRANKL [FRANKÓI] Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, III. (1632–1637), Pest, Ráth Mór, 1872, 240. szerint már 1631-ben értékes könyvgyűjteménye volt a kollégiumnak, amelyre az érsek könyvtárát végrendeletileg hagyta. Mégis „kétségtelen, hogy e könyvtárnak csak csekély része került rendeltetési helyére”.

³⁵ BITSKEY 1970, i. m. 95–100., ugyanerre jutott már BITSKEY, KOVÁCS 1975, i. m. 33–36. is.

³⁶ BITSKEY 1970, i. m. 99.

³⁷ A possessorbejegyzések a kollégium tulajdonjoga mellett az érsek halálának dátumát is jelzik. Vö. KNAPP 2012, i. m. 8. skk. MÉSZÁROS 2020, i. m.

³⁸ KNAPP 2012, i. m. 35–36.

³⁹ MÉSZÁROS 2020, i. m.

tő, hogy az érsek végakarata teljesült, és a gyűjtemény a főpap halála után – nagyrészt – a pozsonyi jezsuitákhoz került.

A kérdésben ismételten a jezsuita források nyújtanak támpontot. Pázmány a pozsonyi kollégium fundátoraként 1635-ben nemcsak a Káptalan utcai építkezésekre szánt 500 forintot juttatta a rendháznak, hanem további 130 forintot adott könyvtár berendezésére (azaz polcokra) és más bútorokra is.⁴⁰ Az éves jelentés ráadásul 1637-ben megemlékezik az elhunyt alapítónak a kollégium javára tett végrendeleti hagyatékáról is, amelynek része volt a „könyvek készletével igen jól felszerelt könyvtára” is.⁴¹ A jezsuita rendi emlékezetben az éves jelentéseken kívül egy, a belső nyilvánosság számára 1675-ben (az osztrák rendtartomány központjában, Bécsben) összeállított kéziratot is úgy idézi fel a pozsonyi kollégiumot alapító érseket, mint aki halálakor addigi jótéteményeit mintegy megkoronázta saját könyvtárának hagyományozásával. „A kollégium olyan ünnepélyességgel búcsúztatta, amint az saját atyjának [alapítójának] kijár; amelynek [ti. a kollégiumnak Pázmány] más, végrendeletileg hagyott dolgokon kívül saját – könyvekkel igen jól felszerelt – könyvtárát is hagyta, mintegy atyai jószándékának utolsó emlékjeleként.”⁴² Mindez aligha lehetett volna évtizedekkel később a jezsuita rendi emlékezet része, ha a végrendelet nem teljesült volna. A Kecskés- és a Pázmány-könyvtárak tehát a pozsonyi rendház Káptalan utcai épületében kaptak helyet – talán éppen az 1635-ben az érsek pénzén készíttetett polcokon –, és azokat 1773-ig nem szállították el az épületből.⁴³

A bibliotéka legfőbb két donátora, Pázmány és Kecskés emlékezetét a Társaság művészi eszközökkel is igyekezett fenntartani: a Káptalan utcai kollégium egykori könyvtárát egy-egy portréjuk díszítette. Az érseket jezsuita rendi öltözkében, fekete reverendában és még szakáll nélkül megörökítő olajfestményre a Pázmány-ikonográfiát tanulmányozó legújabb kutatások is reflektálnak. Készítését Buzási Enikő 1640–1655 közé tette és életszerűen kapcsolta össze a gyűjtemény 1640-es évekre tehető rendezésével, szakrendbe állításával, véglegesnek szánt

⁴⁰ *Litterae Annuae Romanae* 1635 (Archivum Romanum Societatis Iesu, Róma, Austr. 136.) 385.

⁴¹ *Litterae Annuae Viennensis* 1637 (Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Bécs, Cod. 12218.) 243r. „praeter Bibliothecam, quam habuit librorum supellectili perinstructam”.

⁴² *Elogia fundatorum et benefactorum collegiorum et domorum Provinciae Austriae Societatis Iesu. Anno MDCLXXV.* Archiv der Österreichischen Provinz der Gesellschaft Jesu (Archivum Provinciae Austriae Societatis Iesu, Bécs), Sign. 2 08 12 16, 56. „Parentavit parenti suo debita solemnitate collegium, cui praeter alia legata, etiam suam bibliothecam, quam libris habuit instructissimam, tanquam ultimam paternae benevolentiae mnemosyuum legavit.” A forrásról lásd: KÁDÁR Zsófia, *Fundatores et benefactores. Jezsuita intézmények alapítói és jótévedői a rendi emlékezetben a 17. századi Magyar Királyságban = Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*, szerk. Báthory Orsolya, Kónya Franciska, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 12), 195–207.

⁴³ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 399.

elhelyezésével.⁴⁴ A kép felirata: „Tisztelendő Pázmány Péter a Jézus Társasága papja, majd a szent római egyház bíborosa és esztergomi érsek ezt a könyvtárát a pozsonyi kollégiumnak adományozta 1636”.⁴⁵ E portré párjaként, később készült el Kecskés János képmása: a két festmény a könyvtárban egy térben lehetett elhelyezve. Mérete gyakorlatilag azonos, felirata tartalmilag és a betűk formáját tekintve is a Pázmány-portréra hasonlít, annak felirata nélkül nem is értelmezhető: „nemzetes Kecskés János úr, a Királyi Kamara pénztárnoka, ugyanazt [ti. a könyvtárát] számos könyvvel gyarapította az 1639. évben”.⁴⁶ Buzási Enikő az 1670-es évtizedre teszi a mindenképpen más festőtől származó portrét, amelynek előképét ő azonosította Elias Widemann metszetsorozatából rimaszécsi Széchy Dénes 1652-ben megjelent képmásával.⁴⁷ Ténylegesen tehát nem Kecskés Jánosról készült a kép, hanem a donátorról fennmaradt hiteles portré híján utólag, alighanem a megrendelő jezsuita atyák választottak egy fiktív előképet.⁴⁸ A Pázmány-kép pandantjaként mintegy két évtizeddel később megrendelt Kecskés-portré a könyvtár elhúzódo rendezéséhez is kapcsolódhat. A festmények mindvégig a Káptalan utcai épületben, a könyvtár eredeti, első helyén maradtak, és innen kerültek át 1836-ban Pannonhalmára, ahol ma is őrzik őket.⁴⁹

⁴⁴ Buzási Enikő, *Régi magyar arcképek, Kiállítás, Alte ungarische Bildnisse, Ausstellung*, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1988, 20–22. (5. sz.). Előképe az 1616. ápr. 25–nov. eleje között Prágában készült, Pázmányt a jezsuita reverenda fölött premontrei rendi öltözkében, turóci prépostként ábrázoló festmény lehetett. A korábban (*Mons sacer 996–1996: Pannonhalma 1000 éve III. A Főapátság gyűjteményei*, szerk. Takács Imre, Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 1996, 118–119, A.90. sz.) tévesen Pázmány „szomaszka” portréjaként ismertté vált kép keletkezési körülményeit tisztázta: TUSOR Péter, *A legkorábbi Pázmány-portré „rejtélye” = Művészettörténeti Értesítő*, 61(2013), 303–310; vö. Uő, *Pázmány, a jezsuita érsek: Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)*, Budapest–Róma, MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport, 2016 (Collectanea Vaticana Hungariae I. 13.), 140–141.

⁴⁵ „R(everendus) P(ater) Petrus Pazmany S(ocietatis) I(esu) postea S(anctae) R(omanae) E(cclesiae) C(ardinalis) et A(rchi)ep(isco)pus Strig(oniensis) biblio(thecam) hanc Collegio Poso(niensi) donavit 1636” uo.

⁴⁶ „Genero(sus) d(omi)nus Ioannes Kecskés, Camerae Regiae perceptor eandem multis libris auxit a(nno) 1639” A portréről lásd: TAKÁCS (szerk.), *Mons sacer* i. m. 119. (A.92. sz.), továbbá: <https://hu.museum-digital.org/index.php?t=objekt&oges=61004> (2021. 02. 21.) Míg Rózsa György 18. századinak írja a képet, a 2013-ban történt restaurálást végző Gajzágó Dorottya már „17–18. század körül” jelölte meg a portré keletkezését.

⁴⁷ Buzási Enikő szíves közlése. A metszet 1650-ben, Széchy Dénes egykori győri magyar főkapitány-helyettes (1643–1646) halálának évében készült. WIDEMANN, Elias, *Icones illustrum heroum Hungariae: Wien, 1652*, Hasonmás kiad., bev. Rózsa György, Bp., Helikon, Országos Széchényi Könyvtár, 2004 (Magyar Helikon), 86. sz. Rimaszécsi Széchy Dénes.

⁴⁸ Widemann kötete a megjelenése után rövidesen mintakönyvvé vált. A jezsuiták motivációját, ami alapján Széchy Dénes portréja mellett döntöttek, egyelőre nem ismerjük: elképzelhető, hogy csupán egy kevésbé ismert, világi magyar nemes ábrázolása volt a cél.

⁴⁹ Vö. SCHÖNVIITZKY 1896, i. m. 226, 291, 340–341. A portrék 1836. október 18-án vagy 20-án kerültek Pannonhalmára. Vö. Dénesi Tamás szíves közlése alapján: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Kézirattár, BK 80/12. (*Chronica collectionum musaeorum Bibliothecae centralis O.S.B.*)

A Jézus Társasága feloszlata után a pozsonyi jezsuita könyvgyűjteményeket katalogizálták, majd 1782-ben Kovachich Márton György a budai egyetemi könyvtár számára válogatott belőle, ezért feltételezhető, hogy a „könyvtár nagyobbik része így Budára vándorolt”.⁵⁰ Tehát az 1780-as évektől bomlott meg az egykori Káptalan utcai jezsuita könyvtár több ezer kötetes gyűjteménye, amelynek szétszóródott darabjait még egy jó ideig biztosan keresnie kell a magyar könyvtörténet művelőinek.⁵¹

Az „új” könyvtár a Szent Salvator-telepen, majd -kollégiumban

A pozsonyi jezsuiták 1673-ban nemcsak üres épületeket kaptak Kollonich Lipót kamaraelnöknek köszönhetően, hanem az előző évben elkobozott evangélikus liceumi könyvgyűjteményt, továbbá a helyi lutheránus polgárság elleni per⁵² fő vádlottjainak, az 1672 folyamán száműzetésbe kényszerített helyi evangélikus egyházi vezetőknek, David Titius,⁵³ Anton Reiser⁵⁴ és Valentin Sutorius⁵⁵ lelké-

1836. okt. 18. dátumnál, továbbá uo. BK 80/VIII. 2. (*Szedler Fábrián: Jegyzőkönyv, 1836 aug. 1. – 1842 dec. 31.*), 16. „Posonból megérkezék Pázmán Péter és Kecskés’ képe.”

⁵⁰ FARKAS et al. 1990, i. m. XIV.

⁵¹ Vö. legújabban: M. HORVÁT 2020, i. m.

⁵² Bővebben lásd: KÁDÁR Zsófia, *A pozsonyi Szent Salvator-templom katolikus használatba vétele (1672–1673) = KoraiújkorÁSZ: Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*, szerk. Kádár Zsófia, Kőkényesi Zsolt, Mitropulos Anna Diána, Bp., ELTE BTK TDI, 2014 (KoraiújkorÁSZ tanulmánykötetek, 1), 200–229.

⁵³ David Titius (1619–1679) sziléziai származású, wittenbergi tanulmányai után Queitsch majd Peterswaldau sziléziai városok lelkésze. 1654-től működött Pozsonyban mint első lelkész, majd 1667-től esperes is. 1672-ben Pozsonyból már senior lelkésként távozott Boroszlóba, majd Sziléziába, ahol Wohlauban lett lelkész és szuperintendens. Több magyarországi gyászbeszéde nyomtatásban is megjelent. MARKUSOVSKY Sámuel, *A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház multjával*, Pozsony, Wigand, 1896, 96; RÁCZ Károly, *A pozsonyi véstörvényeské áldozatai 1674-ben*, 2. bőv. kiad., Lugos, Virányi János, 1889, 28; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp., Hornyánszky, 1891–1914 (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>) s. v. TITIUS Dávid; *Régi Magyarországi Nyomtatványok IV. 1656–1670*, szerk. P. Vásárhelyi Judit, Bp., Akadémiai Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, 2012, 3616. sz.

⁵⁴ Anton Reiser (1628–1686) Augsburgban végezte a gimnáziumot, 1646-tól Strassburgban, Tübingenben és Giessenben tanult teológiát. 1651-ben szerzett magisteri fokozatot Altdorfban, majd Selmezbányán lett diakónus. 1659-től Pozsonyban volt lelkész, a katolikusok elleni prédikációiról volt híres. 1675-től Öhringenben a Hohenlohe hercegi család udvari lelkésze, majd 1678-tól Hamburgban lelkész. A magyarországi protestánsüldözésről több műve is megjelent. *Neue Deutsche Biographie* (<https://www.deutsche-biographie.de/home>) s. v. REISER, Anton; RÁCZ 1889, i. m. 28; MARKUSOVSKY 1896, i. m. 96; SZINNYEI, i. m. s. v. REISER Antal.

⁵⁵ Valentin Sutorius (1633–1708) römhildi származású, 1672 után Koburgba ment, 1673-tól Römhildben lelkész, majd szász hercegi egyháztanácsos, szuperintendens. 1682-ben a pozsonyiak

szeknek – és mellettük talán Christian Piringer segédlelkésznek, illetve fivérének, Johann Piringer iskolai *rectornak*⁵⁶ – értékes magánkönyvtárait is.⁵⁷

A Szelephényi György esztergomi érsek által a pozsonyi polgárság ellen indított rendkívüli törvényszéki per, majd a Kollonich Lipót kamaraelnök, nyitrai püspök által vezetett katonai beavatkozás 1672 nyarára megtörte az evangélikus város ellenállását, templomaikat és iskolájukat elvették, vezetőiket száműzték. Reiser, Sutorius és Christian Piringer Pozsonyban, Titius Nagyszombatban volt bebörtönözve, polgártársaiktól és egyházközségüktől elszakítva. Az előbbieket 1672. augusztus elején kényszerítették száműzetésbe (Magyarországról és az örökös tartományokból is fej- és jószágvesztés terhe mellett mindhármukat kiutasították); és csak indulásuk előtt közvetlenül, augusztus 4-én hajnalban engedték meg nekik, hogy fejenként tizenkét könyvüket kiváltsasszák, amelyeket magukkal vihetek.⁵⁸ Titiust csak szeptember 13-án engedték el, ezután távozott az országból.⁵⁹

A jezsuiták az épületekkel együtt, 1673. január elején kapták meg a könyveket. A jezsuita háztörténet a volt líceumi könyvtárat nem említi külön, feltehetően azért, mert ez a volt evangélikus iskolaépületben volt és maradt, így előbb nem ezzel, hanem a prédikátoroktól átvett több, mint 9500 kötetes könyvanyaggal kellett valamit kezdeniük.⁶⁰ Miután az iskolaépület melletti Nádasdy-házat január 16-áig átvették, a legszükségesebb változtatásokkal (a kályhák és záruk kijavítá-

visszahívták, de nem tért vissza. MARKUSOVSKY 1896, i. m. 96; RÁ CZ 1889, i. m. 28; SZINNYEI, i. m. s. v. SUTORIS Bálint.

⁵⁶ Christian Piringer (1641–1694) Pozsonyban egy pék fiaként született, 1659–1662 egyetemi tanulmányait Altdorfban, Wittenbergben és Giessenben végezte. Bátyja, Johann 1646-tól Besztercebányán, majd Eperjesen volt tanító, de állásáról önként lemondott, majd Modor város jegyzője lett. Ezután a pozsonyi gimnázium conrectora, majd 1669-től rectora. Christian 1665-től lett az iskola tanítója, majd egyidejűleg segédlelkész. Elismert tanító volt, iskolai színjátékok is írt. 1672 után Regensburgba, majd Bayreuthba menekült, 1673-tól Hohenstadt lelkésze, később Nürnberg diakónusa, majd lelkésze (1675, 1679). 1682-ben a pozsonyiak visszahívták, de nem tért vissza. RÁ CZ 1889, i. m. 28; MARKUSOVSKY 1896, i. m. 73–74.

⁵⁷ Piringer iskolai rector (tehát Johann) nevét a jezsuita könyvtár kapcsán SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 102. említi, hivatkozása nyomán a forráshelyet nem tudtuk azonosítani. Az alább felhasznált evangélikus beszámoló alapján azonban igen életszerű, hogy a segédlelkész és iskolai rector könyveit is elkobozták.

⁵⁸ RIMANDUS, Reinmundus [MOLLER, Daniel Wilhelm], *Preßburger Kirchen- und Schul-Verlust, das ist, Warheits-gegründete Anzeig, wie, und auff was Weise, zu Preßburg, in der Nider-Ungarischen Haupt-Stadt, einer daselbst sich befindenden Unkatholischen Gemeinde, anfangs Kirchen- und Schul-Possess disputirlich gemacht, und endlich, nach mehr als halb-jähriger Action, mit gewehrter Hand ab- und eingenommen worden, Männiglich zu beständiger Nachricht und wahrhaftem Unterricht, in öffentlichen Druck gegeben*, S. 1., 1673, 194.

⁵⁹ Vö. RIMANDUS [MOLLER], i. m. 79; MARKUSOVSKY 1896, i. m. 91.

⁶⁰ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 102. 2. jegyz. a 'historia domus' vonatkozó szakaszának csak egy részét közli, több olvasati hibával. A forrást félreértve azonosítja az említett 7500 kötetet a líceumi könyvtárral, holott az kizárólag a három megnevezett lelkész összesített könyvgyűjteménye volt. A hiba átvétele pl. VERÓ K 2009, i. m.

sával) lakhatóvá tették, majd az osztrák jezsuita tartományfőnök utasítása szerint egybenyitották az iskolaudvarral,⁶¹ január 20-án költözött be Andreas Zehetmayr páter, a Nádasdy-ház első jezsuita lakója. Több rendtag ekkor még azért nem fért el az épületben, mert „a többi szobák mindegyike teljesen tele volt könyvvel”. A hónap végére (január 30.) a Nádasdy-ház és az iskola között újabb átjárókat nyitottak, ami később megkönnyítette a könyvek mozgását is.

Január 17-én ugyanis elkezdték a száműzött prédikátorok, David Titius, Anton Reiser és Valentin Sutorius könyveinek beszállítását a lelkészlakból előbb a Nádasdy-ház üres helyiségeibe, mivel ez az iskolában való elhelyezésnél biztonságosabbnak tűnt. Itt a könyveket csoportokra osztották, és a csoportosított könyveket innen az iskolaépületbe vitték. A könyveket – feltehetően a liceumépületben – két részre osztották: 3500 kötetet „eretnek” vagy „botrányos” könyvként különítették el, amelyeket harmadik lépésként átvittek a Salvator-templom sekrestyéje fölötti, második emeleti helyiségbe.⁶² (Az „eretnek” munkák számára tehát az újonnan átvett épületeiken belül egy biztonságos, de nehezen megközelíthető helyiséget találtak.) További több, mint 4000 kötetet minősítettek úgy, hogy azok katolikusok vagy nem becsmérlik nyíltan az egyházat, ezeket a sekrestye fölötti első emeleti szobába vitték át. Ugyancsak a könyvválogatás során további mintegy 2000 kötetet – mint „eretnek” duplumpéldányokat – kiselejtezték, ezeket részben darabokra vágva hasznosították (gondolhatunk a könyvek kötéstáblájának vagy gerincének tömőanyagaként használt egykorú nyomtatványlapokra) vagy elégették.⁶³

A három prédikátor magánkönyvtára tehát mindösszesen több, mint 9500 kötetet tett ki, amelyből a jezsuiták több, mint 7500 darabot tartottak meg (köztük az „eretnek” példányokat is), és ehhez járult továbbá az egykori evangélikus líceum intézményének (ismeretlen darabszámú) könyvgyűjteménye. E tekintélyes könyvanyagot a jezsuiták feltehetően 1672 után sem szállították máshová, így az a 18. század folyamán is a Szent Salvator-templom, illetve -rendház épületeiben maradt és hasznosult, további, eseti bővüléseivel együtt.⁶⁴ A gyűjtemény története további kutatásokat kíván, itt csak a gyarapodás néhány mozzanatát említjük. A komáromi születésű jezsuita ’magister’ (később páter) Csécsi Ferenc⁶⁵ 1739-

⁶¹ *Historia prima huius domus ad S. Salvatorem Societatis Jesu*. ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Bp., Ab 98., 26., vö. e közlemény 3. számú függelékével.

⁶² A kétosztatú sekrestye fölött az első és a második emeleten is egy-egy szoba volt kialakítva, lásd: Szent Salvator-templom, iskola és Maholányi-ház alaprajza (1783). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.), Térképtár, S12, no. 97. Készítette: Joseph Tallherr, 1783. (<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/3984/>)

⁶³ *Historia prima huius domus ad S. Salvatorem Societatis Jesu*, i. m. 26–27. vö. e közlemény 3. számú függelékével. Lásd továbbá: SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 102. (olvasati hibákkal).

⁶⁴ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 399.

⁶⁵ Csécsi Ferenc (1711–1762) magyar jezsuita, 1736–1738 magister Pozsonyban. Lukács, Ladislaus, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, I–III, Romae, Institutum Historicum S. I., 1987–1988, I. 194.

ben e bibliotéka gyarapítására tett 300 forintos alapítványt,⁶⁶ a pozsonyi születésű Pock Mátyás⁶⁷ pedig helyi jezsuita rectorként tett 2000 forintos alapítványt, amelyet hitvitázó és hitoktató iratok kiadására és beszerzésére szánt, és amelyet a kollégiumi könyvtáros (ez időben Faludi Ferenc, egyidejűleg a gimnázium praefectusa) volt hivatott kezelni.⁶⁸

A könyvbeszerzésre szánt magánhagyományok közül még említésre méltó Szalay Mihály, a pozsonyi káptalan jegyzője özvegyének, Spelák Anna Katalinnak a hagyománya, aki miután kisebb-nagyobb összeggel támogatta a társulatókat, 1714-ben 2000 forintos alapítványt tett a Szent Salvator-templombeli zenei szolgálat javára, majd 1721-ben a főoltárra 1500 forintot hagyott. Ezen felül fedezte a vasárnapi hitszónok számára tíz könyv beszerzését tizenhét kötetben, az ünnepi hitszónok javára öt munka megvásárlását tizenhét kötetben, a vasárnap reggeli hitszónok javára négy könyv vásárlását öt kötetben, az ünnepnap reggeli hitszónok pedig az adományozó jóvoltából nem kevesebb, mint huszonöt munka beszerzésével gyarapodott negyvenhét kötetben. A célzott vásárlás azt mutatja, hogy az egyes feladatok ellátását tudatosan felépített mini „szakkönyvtárakkal” próbálták az előljárók elősegíteni.⁶⁹

A földrajzilag két helyen, a Szent Salvator-kollégiumban, illetve a Szent Márton-rezidencián található pozsonyi jezsuita könyvtárak használata és felügyelete (amint már utaltunk rá) a helyi rendtagok körében közös lehetett. E feltevést erősíti, hogy a Salvator-kollégiumban 1768 óta szolgáló, az 1772. évben pedig a könyvtárosi feladatokat Faluditól átvevő Pray György⁷⁰ – aki 1773-tól mint „Magyarország történetírója”, Mária Teréziától kapott éves kegydíj mellett (több ex-jezsuitával együtt) a Káptalan utcai épületben lakott⁷¹ – 1777-ig (a budai egyetemi könyvtár társigazgatójává való kinevezéséig) sem tudta befejezni a könyvtárak katalogizálását.⁷²

⁶⁶ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 440.

⁶⁷ Pock Mátyás (Matthias Pock, 1690–1779) magyar jezsuita, 1762–1773 a pozsonyi Salvator-kollégium rectora, majd 1768–1773 újólal Pozsonyban szolgál, ahol a feloszlatás után a halálát is leli. Lukács, *Catalogus* i. m. II. 1247–1248.

⁶⁸ SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 101.

⁶⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.), E 152 Reg. Coll. Pos. fasc. 5. n. 25. fasc. 18. n. 15. n. 16.

⁷⁰ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., II. (1601–1640), X. (1761–1769), XI. (1770–1773)*, coll. et ed. Lukács, Ladislaus. Romae, Institutum Historicum S. I., 1982, 1995. X. 536, XI. 172.

⁷¹ SZILAS László, JÁNOSKA Amália, *Pray György = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon középkor és kora újkor*, főszerk. Köszegehy Péter, IX. *Pálffy-rénes forint*, szerk. Tamás Zsuzsanna, Bp., Balassi, 2009, 283–285.

⁷² SCHÖNVITZKY 1896, i. m. 399.

Függelék⁷³

1.

Caspar Malli SJ pozsonyi *superior* folyamodványa II. Ferdinándhoz
1625. június 23. [Bécs]
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
E 152 Reg. Coll. Pos. fasc. 4. nr. 44.⁷⁴

Invictissime Imperator, semper auguste!

Ante paucos dies mandato suae maiestatis occupata sunt bona monasterii Vallis Vesprimiensis, eorumque administratio commissa reverendissimo domino Dalos episcopo Iauriensi,⁷⁵ ut eorum fructus collegio alicui Societatis ex hac Danubii parte fundando applicentur. Suggesterat autem ab inicio nostri Posonium adventus inclita Camera Posoniensis sub sacrae caesareae regiaeque maiestati, ut ea pro Posoniensi collegio deputarentur. Rogo itaque suam maiestatem, ut quia collegium Posoniense inicium iam aliquod accepit, proventus illi potius huic iam inchoata, quam futuro alicui et incerto applicentur.

\Quod/ si tamen hac in re secus \quid/ maiestati vestrae videretur, rogarem iterum, ut saltem tantisper, dum aliud collegium inicium teneat, nobis proventibus illis frui liceat, hunc in finem. Est insignis bibliotheca Posonii ex optimis et utilissimis consistens libris, \aliquot millium florenorum pretiis,/ quae mihi saepius venalis oblata est, emere non potui, quia media defuerunt. Haec ergo optima esset occasio illam comparandi ex proventibus nimirum praefati monasterii. Denique defunctus praepositus Posoniensis⁷⁶ reliquit etiam insignem reliquis librorum copiam. Hos, ut sua maiestas pro domo professa Viennensi deputare velit, supplex et enixe oro.

Sacrae caesareae regiaeque maiestatis humillimus capellanus
Gaspar Malius Societatis Iesu residentiae Posoniensis superior

⁷³ Az átírásnál írásmódbeli és nyelvi, korjelölő jellegzetességeket megtartva a humanista latin-ság irányába normalizáltuk a szövegeket, a megfelelő helyeken a *ti*, *i*, stb. alakokat használva a *ci*, *j*, *y* helyett (kivéve az 1. számú forrásban következetesen írt 'inicium' szót), az *u* és *v* betűket hangértéküknek megfelelően jelölve. A központozást egységesítettük; ennek során azt az elvet követjük, hogy a szintaktikailag összetartozó elemek közé lehetőleg ne kerüljön vessző. Értelemszerűen alkalmaztunk vesszőket felsorolásban (ha nincs kapcsoló kötőszó), illetve tagmondatok között. A rövidítéseket jelölés nélkül feloldottuk, a nagy kezdőbetűs írást csak mondatkezdő helyzetben, illetve tulajdonnévi alakoknál tartottuk meg. Az 1. számú forrásban az egykorúan beszűrt szövegrészek \ / között szerepelnek.

⁷⁴ A levél hátoldalának alján a régi levéltári jelzet is szerepel: „Lad. B. no. 7. Sig. C. Coll. Poso.”

⁷⁵ Dallos Miklós győri püspök 1623–1630.

⁷⁶ Balásffy Tamás pozsonyi prépost 1618-tól 1625. márc. 10-én bekövetkezett haláláig.

[Külzeten kancellári rájegyzés a benyújtásról és az uralkodói döntésről:]

Sacrae caesareae regiaeque maiestati Ferdinando secundo, oblata anno 1625. Junii 23. ad proprius suae Maiestatis post sacra⁷⁷

Sacrae caesareae regiaeque maiestatis domini, domini nostri clementissimi voluntas ea est, ut proventus sanctimonialium Vallis Vesprimiensis ad ulteriorem resolutionem eiusdem maiestatis applicentur missioni patrum Societatis Iesu Posoniensi, quos vel ad emptionem bibliothecae Keckeshianae, vel certe in proprios usus convertere licebit interea, dum aliter sua maiestas hoc disposuerit. De qua suae maiestatis clementi resolutione reverendissimus episcopus Jauriensis certificandus erit. Viennae, 24 Junii 1625.

Stephanus Sennyey electus Vacienis manu propria⁷⁸

2.

Kecskés János végrendeletének részlete

1641. március 1. Pozsony

Slovenský národný archív (Pozsony), Pozsonyi székeskáptalan
hiteleshelyi levéltára,

Prot. 35–36–37. (1640–1644), 232–248.,⁷⁹ itt: 236–237.

[...] Item libros omnes sacros sive bibliothecam sanctam, quam adhuc habeo, inter quos libros adhuc etiam residui sunt libri alii prophani, qui tradantur reverendibus patribus Societatis Jesu collegii Posoniensis.

Quibus etiam defacto lego ex pecunia per dominum Plum⁸⁰ mihi debita florenos ducentos, ut pro requie animae meae singulis anniversariis diebus sacrum dici faciant.

Tenenur mihi idem patres reverendi Societatis Jesu Posonienses florenos centum, quae ipsis defacto in infirmitate hac mea concessi. Istos florenos centum lego Congregationi Beatae Mariae Virginis huius loci. [...]

⁷⁷ A kérvényt a korabeli gyakorlatnak megfelelően adták be: az uralkodó a bécsi Hofkapellében hallgatott napi miséről visszatérve, útközben vette be a kérelmeket, erre utal a „post sacra” (másik, ugyancsak helyes alakban: „post sacrum”) kifejezés.

⁷⁸ Id. Sennyey István váci püspök, magyar udvari kancellár.

⁷⁹ Vö. MARTÍ 2019, i. m. 214. (58. sz.) Köszönjük Martí Tibornak, hogy a forrás fényképét rendelkezésünkre bocsátotta.

⁸⁰ Talán Friedrich Plumis (Plumius), aki 1616-ban már az Udvari Kamara fogalmazója, 1626. júl. 8-án már az Udvari Kamara titkára volt. 1632. márc. 1. előtt halálozott el, mert özvegye ekkor 200 forintot kapott kézhez a volt titkár temetésére. Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Protokolle Bd. 743. Reg. fol. 51r.

3.

A pozsonyi jezsuita Szent Salvator-rezidencia háztörténetének részlete,
1673. január

*Historia prima huius domus ad S. Salvatorem Societatis Jesu,
Annus Christi 1673. Mensis Ianuarius*

ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára (Budapest) Ab 98., p. 26–27.
(gépiratos másolata: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának
Levéltára, Budapest, IV. 111b. Petruch Antal rendtörténeti gyűjteménye,
P20/a, 31–32.)

Luctandum diu fuit cum generoso domino Maylath fiscale regio,⁸¹ qui domum Nadasdianam⁸² insedit, ut illam Societati cederet, metuendumque erat, ne donatio domus illius turbaretur, si possessionem adire moraremur. Suaviter tamen inductus est dictus dominus fiscalis tum precibus nostris, tum autoritate potissimum illustrissimi domini praesidis,⁸³ ut res suas omnes ad 2. inferiora cubricula componeret et sub custodia alicuius inquilini relinqueret, ipse vero domo cedens, Tyrnaviam abiret. Quare 16. Ianuarii post ipsius abitum perfractum est stabulum, et domus Nadasdiana iuxta mandatum reverendissimi patris provincialis⁸⁴ aperta, sic ut diruto uno vel altero muro in scholis ex domo Nadasdiana ad atrium scholarum pateret imposterum necessaria communicatio. Eadem die in domo Nadasdiana fornaces et serae reparatae sunt illaque domus intra paucos dies sic ordinata, ut nostrorum habitationi deserviret. Inductus est ambitus ligneus, ut ad cameram, quae in formam cubiculi est reformata, pateret accessus. Apta iam habitationi visa domus est, adeoque 20. huius tertius accessit pater Andreas Zehetmar,⁸⁵ qui Nadasdianam domum primus inhabitavit, cum enim ibidem reliqua cubicula omnia plena libris essent, et recenter obmuratis portis

⁸¹ Majláth Miklós királyi jogügyigazgató (1652–1682). FALLENBÜCHL 2002, i. m. 186.

⁸² A pozsonyi Főtér és a Ferenciek tere határán álló egykori evangélikus, majd 1672-től Szent Salvator-titulusú katolikus templom mellett keletre állt az egykori evangélikus gimnáziumépület, amelynek szomszédja a Gabonapiacra néző homlokzattal épült egykori Nádasdy-ház volt. Ez 1658-tól állt Nádasdy Ferenc birtokában, 1672-ben már Majláth Miklós jogügyigazgató lakott benne. FEDERMAYER, Frederik, *Rody starého Prešporoka: Genealogický rozbor obyvatelstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*, Bratislava, Monada ateliér, 2003, 209–210. (Dom č. 141.)

⁸³ Kollonich Lipót a Magyar Kamara elnöke, bécsújhelyi püspök. A pozsonyi evangélikus polgárság elleni 1672. évi fellépésről lásd: KÁDÁR, *A pozsonyi Szent Salvator-templom*, i. m. Életrajza: LAKATOS Adél, *Kollonich Lipót = Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. Beke Margit, Bp., Szent István Társulat, 2003, 319–325.

⁸⁴ Adamus Aoedot alsó-ausztriai származású jezsuita rendtag, 1671–1675 az osztrák rendtartomány provinciális. LUKÁCS (coll. et ed.) 1995, *Catalogi personarum* i. m. 533.

⁸⁵ Andreas Zehetmayr stájer származású jezsuita rendtag, 1673-tól 1676. ápr. 11-én bekövetkezett haláláig a pozsonyi Szent Salvator-templom mellett szolgált. LUKÁCS 1987–1988, *Catalogus* i. m. III. 1892.

moram suaderent, usque in 30. Ianuarii ex scholis ad domum Nadasdianam duorum reliquorum transitus dilatus est.

Repleta dixi cubicula libris, quia 17. huius incepimus ex domo praedicantium transferre libros, quos in suis bibliothecis Titius, Reüser et Sutorius praedicantes⁸⁶ habebant. Quos, quia tutius ad domum Nadasdianam, quam scholas transferri videbatur, ibidem in suas classes divisos, deinde primo ad scholas transtulimus. Divisi sunt hi libri in classes duas et duobus supra sacrystiam cubiculis distincti. In supremo haeretici sunt et scandalosi, qui numerum 3500 excedunt. In inferiore Catholici sunt vel saltem tales, qui non manifeste Ecclesiam insectantur, et hi numerum 4 millium superant, praecisis illis, quos veluti haereticos in duplo circiter 2 millia vel ignis absumpsit, vel in frustra discissos in varios distraximus.

Kádár, Zsófia – Fazekas, István

Les deux bibliothèques des jésuites de Presbourg – conservatrices des collections de János Kecskés, Péter Pázmány et des pasteurs luthériens

Le collège de Presbourg, fondé en 1626 par Péter Pázmány, archevêque d'Esztergom, a été l'une des maisons les plus importantes de l'ordre des jésuites. Les fondateurs ont édifié le premier bâtiment, celui de la rue Káptalan. C'est en 1673 que la Société avait saisi l'église de la place principale (confisquée au luthériens) – c'est à ses côtés qu'elle a élevé la nouvelle maison de l'ordre, terminée en 1714. Cet édifice a abrité jusqu'à 1773 le collège et le lycée, le bâtiment de la rue Káptalan ayant fonctionné comme résidence.

Les deux maisons abritaient deux bibliothèques. Les bases de la première ont été fournies par deux collections. Les jésuites ont réussi à se procurer la bibliothèque de János Kecskés dont fait partie la très riche collection privée de Zakariás Mossóczy, juriste et évêque de Nyitra, mort en 1587. Kecskés János était comptable au Chambre de Hongrie, tandis que son père, András, avait été le beau-frère de l'évêque. Selon quelques sources, les jésuites de Presbourg se sont intéressés à la bibliothèque Kecskés depuis 1625. A en croire les *litterae annuae* de l'année 1639, c'est à cette date que l'ordre reçut la collection – l'on peut donc affirmer avec certitude que le registre de 1639 ne fait pas partie d'un legs testamentaire, il s'agit plutôt d'une donation, complétée par les testament (1641) de Kecskés – exploitée par nous – avec des volumes supplémentaires.

L'autre source du corpus est le legs testamentaire de Pázmány. Les sources récemment exploitées confirment l'hypothèse d'István Bitskey, selon laquelle le registre des livres du collège, préparé en 1655–1663, correspond à la collection privée de l'archevêque.

En 1673, les églises et l'école de la ville luthérienne ont été confisquées (avec intervention militaire) sous la direction de Léopold Kollonich, évêque de Nyitra, tête de la Chambre de Hongrie. Les pasteurs forcés à l'exil quittèrent le pays en août-septembre de la même année. Les livres qu'ils ont dû abandonner entrèrent dans la collection des jésuites (9500 volumes). Selon l'*historia domus* des jésuites, 2000 de ces livres ont été mis au rebut comme 'doubles hérétiques' et ils ont conservé

⁸⁶ David Titius, Anton Reiser, Valentin Sutorius pozsonyi evangélikus lelkészek, lásd 53–55. jegyz.

le reste. 3500 livres 'hérétiques' et presque 4000 livres 'anodins' ont été placés dans les pièces situées au-dessus de la sacristie de l'Église Saint-Sauveur. L'on peut donc dire que le corpus provenant des pasteurs luthériens a fondé la collection de la nouvelle maison des jésuites.

Keywords: 17–18th century, history of libraries, Jesuit library, Jesuit College of Bratislava, Péter Pázmány, János Kecskés.